

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОЛОСНИХ /a:/ – /a/ У НІМЕЦЬКОМУ, АВСТРІЙСЬКОМУ І ШВЕЙЦАРСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

СТЕРІОПОЛО О. І., СОЛЬСЬКА Т. М.

Київський національний лінгвістичний університет

Тембральні властивості довгого та короткого голосних низького підняття [a] – [a:] німецького національного варіанта німецької мови неоднозначно оцінюються сучасними фонологами. Так, К. Ноак класифікує наведені голосні як якісно відмінні відкриті з відповідними зонами артикуляції: передній короткий [a] і задній довгий [a:] [7, с. 35]. Х. Хаккарайнен і С. Штаффельдт вбачають суть якісного протиставлення пари фонем /a/ – /a:/ не лише в розрізненні за рядом (середній – задній), але й більшому ступені напруженості довгої /a:/ [4, с. 28; 9, с. 55].

Натомість Р. Візе та Т. А. Халл вважають якісну диференціацію необґрунтованою через центральний характер вимовляння обох голосних низького підняття /a/ – /a:/, що розрізняються виключно за тривалістю [10, с. 37 – 38; 5, с. 34].

Дослідження територіальної варіативності голосного /a:/, здійснене О. І. Стеріополо та Е. С. Бондаренко, засвідчує провідну роль тривалості для опозиції фонем /a/ – /a:/ німецького національного варіанта німецької мови. Окреслена тенденція зумовлюється переважною „світлою“ реалізацією відкритого довгого /a:/, який уподібнюється за тембром відповідному короткому /a/ в центральних і південних регіонах Німеччини, у той час як тембр становить диференційну ознаку монофтонгів /a/ – /a:/ лише в мовленні жителів північного регіону [1, с. 246 – 247].

Проблема регіонального варіювання голосних [a:] – [a] німецького національного варіанта знаходить відмінне трактування у праці В. Кеніга „Atlas zur Aussprache des Schriftdeutschen in der Bundesrepublik Deutschland“. Автор констатує переважання „нейтральних“ центральних варіантів довгого [a:] і короткого [a] в мовленні представників центру та півночі Німеччини, у той час як мешканцям південно-східного ареалу притаманні „темні“ і „світлі“ реалізації довгого [a:] та короткого [a]. Розподіл окреслених „темних“ і „світлих“ варіантів голосних [a:] – [a] залежить від походження слова: в корінних німецьких словах, приміром *Wasser* [ˈvasɐ], *Fahrer* [ˈfa:rɐ], вживаються напружені „темні“ [a], [a:], у запозичених – на кшталт *Kasse* [ˈkasə], *normal* [nɔrˈma:l], ненапружені „світлі“ [a], [a:] [6, с. 38 – 40].

Тембральний відтінок австрійських короткого та довгого голосних [a] – [a:] варіює, згідно даних орфоепічного словника „Deutsches Aussprachewörterbuch“ (2009), від центрального до дещо просунутого вперед „світлого“ [2, с. 238]. Ідентично австрійському національному варіантові, нормативним для швейцарського варіанта німецької мови постулюється відкрите ненапружене вимовляння голосних [a] – [a:] [2, с. 263], які належать до центрального ряду і контрастують лише за тривалістю.

Неоднозначність свідчень щодо функціонування довгої та короткої голосних фонем низького підняття /a:/ – /a/ у німецькому стандартному мовленні зумовлює необхідність інструментального дослідження, яке дозволить здійснити об'єктивний опис спектральних і темпоральних властивостей голосних [a:] – [a] у мовленні носіїв німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови, що і складає завдання пропонованої статті.

Матеріалом дослідження слугували записи текстів підготовленого мовлення (читання оповідання „Der Hundetraum“ Леонгарда Тома) викладачів німецької мови Німеччини, Австрії та Швейцарії (n=6), які походять з Гамбурга, Відня, Аарау, й репрезентують носіїв німецького, австрійського і швейцарського національних варіантів німецької мови.

Аналіз функціонування довгого [a:] та короткого [a] в наголошеній позиції фонетичного слова у підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців наочно представлено на рис. 1 і рис. 2. Середні значення показників формант F1 і F2 наголошених голосних [a:] – [a] наводяться у табл. 1.

Розгляд даних діаграми виявляє певні тембральні розбіжності варіантів наголошеного довгого голосного [a:], реалізованих німцями, австрійцями і швейцарцями, зумовлені, насамперед, відмінним рядом. Так, алофони довгого [a:] німецького національного варіанта тяжіють до центру діаграми, варіюючи за показниками другої форманти F2 від 1154 Гц до 1392 Гц (середнє значення F2 становить 1280 Гц), що свідчить про центральне вимовляння довгого голосного низького підняття [a:] німецького національного варіанта німецької мови.

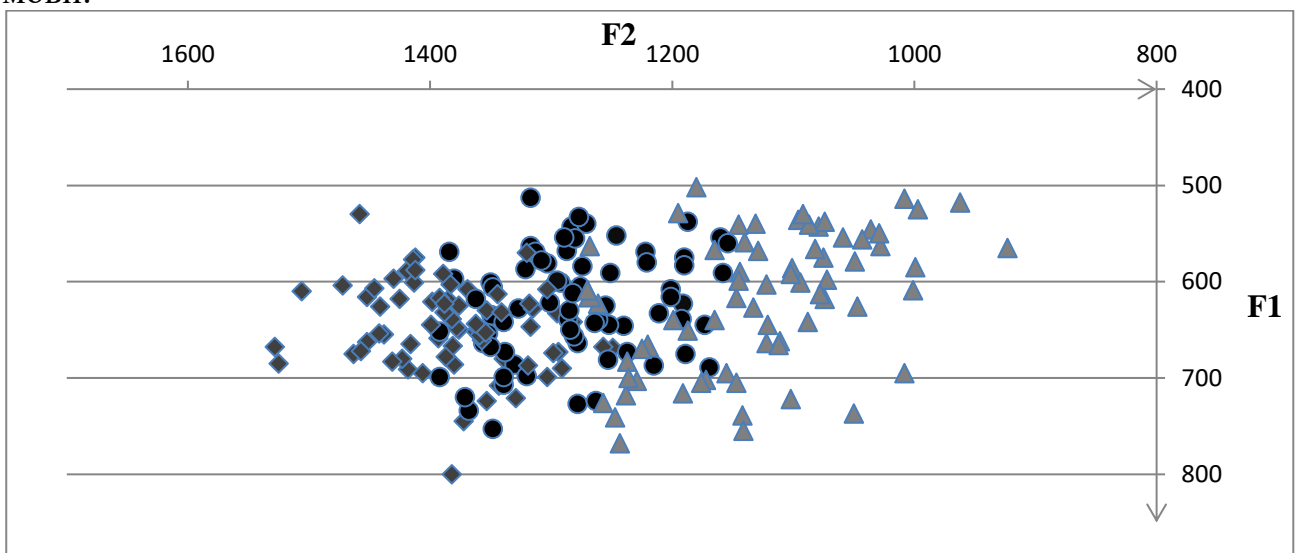

Рис. 1 Спектральні характеристики довгого наголошеного голосного [a:] німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови (у Гц) (● німецький національний варіант, ◆ австрійський національний варіант, ▲ швейцарський національний варіант)

Притаманні австрійському стандартному варіантові реалізації довгого [a:] утворюють на діаграмі формантну область, яка частково збігається з акустичною зоною голосного [a:] німецького національного варіанта. Водночас

наявні у мовленні австрійців алофони довгого голосного [a:] набувають більш яскраво виражених „світлих“ відтінків порівняно з німецьким [a:] внаслідок значнішого просунення язика вперед. Так, тембр австрійського довгого [a:] варіює за показниками другої форманти від центрального ($F_2 = 1249$ Гц) до суттєво просунутого вперед „світлого“ ($F_2 = 1528$ Гц), середнє значення F_2 австрійського довгого [a:] складає 1382 Гц.

Функціонування голосного [a:] швейцарського національного варіанта виявляє суттєві розходження з німецькою і австрійською вимовою, а також кодифікованою нормою, згідно якої швейцарський довгий [a:] належить до голосних середнього ряду [2, с. 263]. Зафіксовані у мовленні освічених швейцарців реалізації довгого [a:] вирізняються більш напруженим заднім „темним“ характером артикуляції, що відображається на діаграмі низькими показниками другої форманти (від 923 Гц до 1270 Гц), яка має середнє значення $F_2 = 1127$ Гц. Встановлений факт дозволяє класифікувати швейцарський довгий [a:] як голосний заднього ряду і позначити цей голосний, відповідно до стандартів МФА, транскрипційним знаком [ɑ:].

Зіставлення показників першої форманти (див. табл. 1) довгого голосного [a:] німецького ($F_1 = 625$ Гц), [a:] австрійського ($F_1 = 647$ Гц) та [ɑ:] швейцарського ($F_1 = 622$ Гц) національних варіантів не засвідчує помітних відмінностей досліджуваних голосних за ступенем відкритості.

Функціонування короткого голосного низького підняття [a] у підготовленому мовленні німців, австрійців і швейцарців у наголошеній позиції фонетичного слова відбито на рис. 2.

Аналіз даних наведеної діаграми дозволяє простежити фактичний збіг акустичних зон наголошеного короткого голосного [a], реалізованого дикторами німецького й австрійського національних варіантів. Типові для носіїв німецького варіанта алофони короткого [a] відрізняються „світлим“ ненапруженим характером вимовляння, що підтверджують показники другої форманти (від 1168 Гц до 1482 Гц), середнє значення якої становить 1323 Гц. Однак австрійський короткий [a] набуває більш „світлого“ відтінку, що корелює з вищими показниками другої форманти (у межах від 1231 Гц до 1588 Гц), середнє значення якої складає 1394 Гц.

Встановлені в мовленні швейцарців реалізації короткого голосного [a] найбільше контрастують за рядом: низькі показники другої форманти (від 964 Гц до 1246 Гц, середнє значення $F_2 = 1098$ Гц) свідчать про задній „темний“ характер вимовляння швейцарського короткого [a]. Зазначене надає можливість віднести короткий [a] швейцарського національного варіанта до голосних заднього ряду і транскрибувати його позначкою, прийнятою МФА для короткого заднього темного [ɑ].

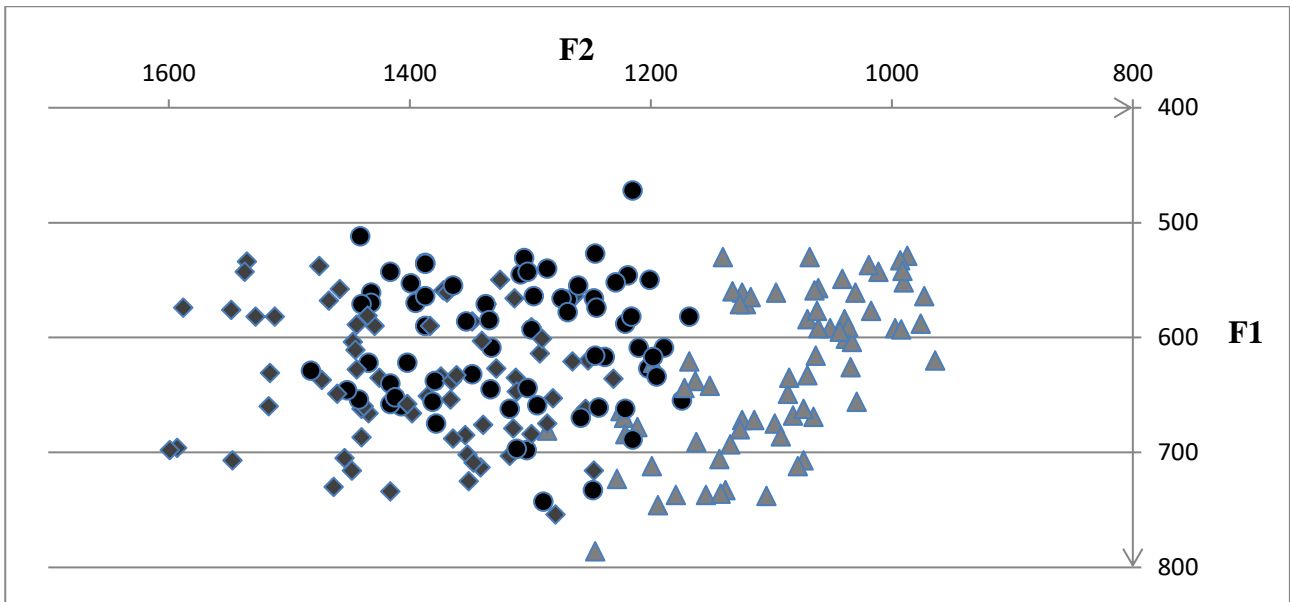

Рис. 2 Спектральні характеристики короткого наголошеного голосного [a] німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів німецької мови (у Гц) ● німецький національний варіант, ◆ австрійський національний варіант, ▲ швейцарський національний варіант)

Зіставлення показників першої форманти короткого голосного [a] німецького (F1 = 602 Гц), австрійського (F1 = 638 Гц) та [a] швейцарського (F1 = 632 Гц) національних варіантів не виявляє суттєвих розбіжностей досліджуваних голосних за ступенем відкритості.

Таблиця 1

Середні значення формант F1 і F2 наголошених голосних [a:] – [a] німецького, австрійського та [ɑ:] – [ɑ] швейцарського національних варіантів німецької мови (у Гц)

	Австрійський національний варіант		Німецький національний варіант		Швейцарський національний варіант	
Голосні	[a:]	[a]	[a:]	[a]	[ɑ:]	[ɑ]
Форманти						
F1	647	638	625	602	622	632
F2	1382	1394	1280	1323	1127	1098

Порівняння акустичних параметрів довгого і короткого голосних низького підняття [a:] – [a] німецького й австрійського, та [ɑ:] – [ɑ] швейцарського національних варіантів, відображених у табл. 1, дозволяє простежити тенденцію до нейтралізації опозиції довгого і короткого монофтонгів низького підняття за якісною ознакою у всіх трьох національних варіантах німецької мови.

Так, короткі ненапружені „світлі“ варіанти голосного [a] німецького й австрійського національних варіантів уподібнюються за тембром відповідному довгому [a:]. Короткий [ɑ] і довгий [ɑ:] швейцарського національного варіанта

відзначаються приблизно однаковим „темним“ тембром, зумовленим задньоязиковою артикуляцією голосних. Цей факт дає підстави вважати, що якість не є релевантною фонологічною ознакою для пари світлих [a] – [a:] німецького й австрійського та „темних“ [ɑ] – [ɑ:] швейцарського національних варіантів, а їхнє розрізнення здійснюється завдяки тривалості.

Вивчення темпоральних властивостей наголошених довгого і короткого голосних [a:] – [a] німецького, австрійського та швейцарського національних варіантів передбачає встановлення не лише середніх значень абсолютної тривалості досліджуваних голосних (у мс), зведених у табл. 2, але й відношення довгого голосного до короткого в межах кожного варіанта німецької мови. Іншими словами, йдеться про виявлення відносної тривалості довгого і короткого голосних [a:] – [a], яка дозволяє точніше охарактеризувати їхні темпоральні параметри і сприятиме підвищенню вірогідності отриманих результатів. З цією метою представлені у табл. 2 середні значення тривалості короткого голосного [a] приймаються за одиницю (1) і порівнюються з показниками тривалості довгого голосного [a:].

Таблиця 2

Тривалість довгого [a:] і короткого [a] у наголошеній позиції фонетичного слова (у мс)

	Австрійський національний варіант		Німецький національний варіант		Швейцарський національний варіант	
Голосні	[a:]	[a]	[a:]	[a]	[ɑ:]	[ɑ]
Тривалість (у мс)	139	76	133	72	128	77
Відношення довгих голосних до коротких	1,8:1		1,8:1		1,7:1	

Як випливає з табличних даних, співвідношення наголошених довгого і короткого голосних [a:] – [a], встановлене на матеріалі читання тексту, складає 1,8:1 у мовленні носіїв німецького та австрійського національних варіантів і 1,7:1 у мовленні дикторів швейцарського національного варіанта. Отже, в наголошеній позиції фонетичного слова уподібнені за тембром голосні [a:] – [a], [ɑ:] – [ɑ] чітко диференціюються за тривалістю в усіх трьох національних варіантах німецької мови.

Таким чином, аналіз функціонування фонем /a:/ – /a/ у німецькому, австрійському та швейцарському усному мовленні дозволив виявити якісні розбіжності досліджуваних голосних, сутність яких становить більш „світлий“ передній тембральний відтінок австрійських довгого [a:] і короткого [a] порівняно із німецькими [a:] – [a], що відзначаються центральним характером вимовляння. Натомість типові для мовлення швейцарців варіанти довгого [ɑ:] і короткого [ɑ] вирізняються „темним“ тембром внаслідок задньоязикової артикуляції голосних низького підняття.

Окреслена специфіка реалізації голосних /ɑ:/ – /ɑ/ швейцарцями зумовлена, очевидно, артикуляційною базою верхньоалеманського діалекту,

який утворює діалектну основу швейцарського національного варіанта німецької мови. Так, дослідники Ю. Флейшер і С. Шмід [3, с. 247; 8, с. 97] визначають у системі голосних цюріхського діалекту – одного з верхньоалеманських діалектів, що обслуговують німецькомовну спільноту Швейцарії, довгу /ɔ:/ і коротку /ɒ/ фонему заднього ряду низького підняття, які протиставляються лише за тривалістю. Позначення наведених фонем як /ɔ:/ і /ɒ/, запропоноване Ю. Флейшером, С. Шмідом за системою транскрипції МФА, вказує не лише на задній характер вимовляння, але й лабіалізацію голосних [ɔ:] – [ɒ] цюріхського діалекту. Втім, вчені зазначають, що ступінь лабіалізації [ɔ:] – [ɒ] може варіювати індивідуально, корелюючи із соціальним станом і походженням мовця: мовцям з вищим соціальним статусом із міської місцевості властиве менше округлення губ, або лабіалізація взагалі відсутня [8, с. 98].

Показники формант F1 і F2 наголошених [ɑ:] (F1 = 622 Гц, F2 = 1127 Гц) та [ɑ] (F1 = 632 Гц, F2 = 1098 Гц), встановлені в межах цього дослідження для носіїв швейцарського національного варіанта німецької мови, свідчать про відсутність лабіалізації голосних. Огублення під час вимовляння наведених голосних призводило б до зниження значень не лише другої F2, але й першої форманти F1. Однак, як зазначалося вище, швейцарські довгий [ɑ:] і короткий [ɑ] наближаються за показниками F1 до голосних [a:] – [a] німецького ([a:] – F1 = 625 Гц; [a] – F1 = 602 Гц) і австрійського ([a:] – F1 = 647 Гц; [a] – F1 = 638 Гц) варіантів, розрізняючись із останніми лише за рядом. Зазначене дозволяє представити довгий і короткий голосні заднього ряду низького підняття швейцарського національного варіанта, згідно стандартів МФА, за допомогою транскрипційних знаків [ɑ:] – [ɑ].

ЛІТЕРАТУРА

1. Стериополо Е. И. Региональное варьирование немецкой орфоэпической нормы / Е. И. Стериополо, Э. С. Бондаренко // Фонетические чтения в честь 100-летия со дня рождения Л. Р. Зиндера. – СПб. : Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. – С. 246 – 251.
2. Deutsches Aussprachewörterbuch / Eva-Maria Krech, Eberhard Stock, Ursula Hirschfeld, Lutz Christian Anders; mit Beitr. von Walter Haas [u. a.]. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2009. – XI, 1076 S.
3. Fleischer J. Zurich German / J. Fleischer, S. Schmid // Journal of the International Phonetic Association. – 2006. – 36/2. – P. 243 – 253.
4. Hakkarainen H. J. Phonetik des Deutschen / Heikki J. Hakkarainen. – München: Fink, 1995. – 197 S.
5. Hall T. A. Phonologie: eine Einführung / T. Alan Hall. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. – 360 S.
6. König W. Atlas zur Aussprache des Schriftdeutschen in der Bundesrepublik Deutschland / Werner König. – 1. Aufl. – Ismaning: Max Hueber Verlag, 1989. – 173 S.

7. Noack Ch. Phonologie / Christina Noack / Hrsg. v. J. Meibauer, M. Steinbach. – Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2010. – 100 S.
8. Schmid S. Zur Vokalquantität in der Mundart der Stadt Zürich / Stephan Schmid // Linguistik online. Dialektologie des Schweizerdeutschen. – 2004. – № 20. – S. 93 – 116.
9. Staffeldt S. Einführung in die Phonetik, Phonologie und Graphematik des Deutschen. Ein Leitfaden für den akademischen Unterricht / Sven Staffeldt. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2010. – 191 S.
10. Wiese R. Phonetik und Phonologie / Richard Wiese. – Paderborn: Wilhelm Fink, 2011. – 128 S.